JULIANE KOKOTT
FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA
Az ismertetés napja: 2016. február 18. [1]

C-504/14. sz. ügy

Európai Bizottság
kontra

Görög Köztársaság

„Természetvédelem — 92/43/EGK irányelv — A természetes élőhelyek, valamint a vadon élő fajok védelme — A *Caretta caretta* tengeri teknős előfordulása a Kyparissia-öbölben — A »kyparissiai dűnék« közösségi jelentőségű természeti terület — A fajok védelme”

I – Bevezetés

1. Míg a Bíróságnak a franciaországi, elzászi mezei hörcsög populáció közel katasztrofális védettségi helyzetével kellett szembenéznie az azzal összefüggő döntése [2] során, addig a jelen eljárás örömtelibb helyzettel foglalkozik. A Peloponnészosz nyugati partjainál fekvő Kyparissia-öböl partjai az utóbbi években a *Caretta caretta* tengeri teknős legfontosabb tojásrakó helyévé váltak az Unióban, gyorsan növekvő fészekszámmal. [3] Vélhetően ez a fejlődés is hozzájárult ahhoz, hogy a Természetvédelmi Világszövetség (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; a továbbiakban: IUCN) 2015-ben a Földközi-tengeri teknőspopuláció helyzetét „*least concern* (kevéssé veszélyeztetett)” minősítéssel, azaz értékelési rendszerének legalacsonyabb veszélyeztetettségi szintje szerinti értékeléssel látta el. [4]

2. Csak gratulálni lehet Görögországnak és a teknősök védelmét több mint húsz éve támogató nem kormányzati szervezeteknek (a továbbiakban: NGO-k) ezekhez az eredményekhez.

1 — Eredeti nyelv: német.

2 — Lásd: a Bizottság kontra Francia Köztársaság ügyre vonatkozó indítványom (*Cricetus cricetus*, C-383/09, EU:C:2011:23, 73–76. pont), valamint az igen korlátozott előrelépésekről a francia kormánynak a Berni Egyezmény Állandó Bizottsága részére készített, 2015. évi jelentése, T-PVS/Files (2015) 46.

3 — Utoljára lásd: az Archelon NGO-nak a Berni Egyezmény Állandó Bizottsága részére készített, 2015. évi jelentése, T-PVS/Files (2015) 53, 4. o.

4 — Http://www.iucnredlist.org/details/83644804/0.

3. Ugyanakkor az élőhelyirányelvre [5] tekintettel a Bizottság és az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló egyezmény Állandó Bizottsága [6] további védelmi intézkedések megtételére szólít fel. [7] A Bizottság kritikája a fajvédelem területén egyrészt az előírt konkrét védelmi intézkedésekre, másrészt pedig a szükséges tényleges védelmi intézkedésekre irányul. Mivel az érintett partok egyben az élőhelyirányelv szerinti természetmegőrzési területek részei is, a Bizottság szerint megsértették a területvédelmi rendelkezéseket is, mind meghatározott tervek és programok, mind az általános károsítási tilalom tekintetében.

4. A pozitív összkép ellenére részben jogosnak tartom a Bizottság kritikáját. Az illetékes görög hatóságok ugyanis számos olyan tevékenységet engedélyeznek ezen a területen, amelyek hátrányosan érintik a teknősök párzását és a védelemben részesített dűnés élőhelytípusokat is. Ezek különösen a tengerpartok és meghatározott utak bizonyos módon történő turisztikai hasznosítására vonatkoznak, de a halászattal és házépítésekkel is kapcsolatosak.

II – Jogi háttér

5. Az élőhelyirányelv előírja különleges természetmegőrzési területek, úgynevezett közösségi jelentőségű természeti területek meghatározását, amelyek meghatározott élőhelytípusok (az irányelv I. melléklete), valamint néhány állat- és növényfaj (II. melléklet) védelmére szolgálnak.

6. Az I. melléklet többek között megnevez különböző dűnés élőhelytípusokat, a II. mellékletben pedig szerepel a *Caretta caretta* tengeri teknős. Ez utóbbit ezen túlmenően kiemelt jelentőségűként, azaz különösen védendőként sorolja be.

7. Az élőhelyirányelv 4. cikkének (5) bekezdése a természeti területek védelmére vonatkozó rendelkezések időbeli hatályát szabályozza:

„Amint egy természeti terület felvételre kerül a (2) bekezdés harmadik albekezdésében említett jegyzékbe, a 6. cikk (2), (3) és (4) bekezdését kell rá alkalmazni.”

8. A Bizottság a „kyparissiai dűnék” („Θίνες Κυπαρισσίας”) területet 2006-ban Görögország javaslatára GR2550005. számon felvette az élőhelyirányelv 4. cikke szerinti, közösségi jelentőségű természeti területek jegyzékébe. [8] Görögország ezt a területet a 3937/2011. sz. törvénnyel különleges természetmegőrzési területnek nyilvánította.

9. A területek védelmét a 6. cikk (2)–(4) bekezdése a következőképpen szabályozza:

„(2) A tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a különleges természetvédelmi [helyesen: természetmegőrzési] területeken található olyan természetes élőhelytípusok és olyan fajok élőhelyei károsodásának és megzavarásának megakadályozására, amelyek céljára az egyes területeket kijelölték, amennyiben a zavarás mértéke ezen irányelv céljaira tekintettel jelentős hatással lehet.

5 — A 2006. november 20-i 2006/105/EK tanácsi irányelvvel (HL L 363., 368. o.) módosított, a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló, 1992. május 21-i 92/43/EGK tanácsi irányelv (HL L 206., 7. o.; magyar nyelvű különkiadás 15. fejezet, 2. kötet, 102. o.; a továbbiakban: élőhelyirányelv).

6 — 1979. szeptember 19-én fogadták el Bernben, European Treaty Series 104. sz.; lásd továbbá: HL L 38., 3. o.

7 — Az Állandó Bizottság álláspontjáról lásd: Recommendation N°174 (2014) on the Conservation of the Loggerhead Sea Turtle (*Caretta caretta*) and of Sand Dunes and other Coastal Habitats in Southern Kyparissia Bay (Natura 2000 – GR 2550005 „Thynes Kyparissias”, Peloponnesos, Greece).

8 — A 92/43/EGK tanácsi irányelv értelmében a mediterrán bioföldrajzi régió közösségi jelentőségű természeti területeit tartalmazó jegyzék elfogadásáról szóló, 2006. július 19-i 2006/613/EK bizottsági határozat (HL L 259., 1. o.).

(3) Figyelembe véve az adott természeti terület védelmével kapcsolatos célkitűzéseket, megfelelő vizsgálatot kell folytatni minden olyan terv vagy program hatásait illetően, amely nem kapcsolódik közvetlenül, illetve nem nélkülözhetetlen a természeti terület kezeléséhez, de akár önmagában, akár pedig más terv vagy program részeként valószínűleg jelentős hatással lesz arra. A természeti területre gyakorolt hatások vizsgálatának eredményét figyelembe véve, továbbá a (4) bekezdés rendelkezéseinek értelmében az illetékes nemzeti hatóságok csak azután hagyják jóvá az érintett tervet vagy programot, ha megbizonyosodtak arról, hogy az nem fogja hátrányosan befolyásolni az érintett természeti terület épségét, és miután – adott esetben – kikérték a lakosság véleményét is.

(4) Amennyiben a természeti területre gyakorolt hatások vizsgálatának kedvezőtlen eredménye ellenére valamely elsődlegesen fontos, társadalmi vagy gazdasági jellegű közösségi érdekre figyelemmel – alternatív megoldás hiányában – mégis végre kell hajtani egy tervet vagy programot, a tagállam minden szükséges kiegyenlítő intézkedést megtesz a Natura 2000 általános egységességének megóvása érdekében. A tagállam az elfogadott kiegyenlítő intézkedésekről értesíti a Bizottságot.

[…]”

10. A területvédelem mellett az élőhelyirányelv a IV. mellékletben felsorolt meghatározott állat- és növényfajok, közöttük a *Caretta caretta* tengeri teknős tekintetében különös, a fajok védelmét szolgáló tilalmakat tartalmaz, amelyeket a 12. cikk sorol fel:

„(1) A tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a IV. melléklet a) pontjában felsorolt állatfajok természetes elterjedési területükön való szigorú védelmének érdekében, megtiltva az alábbiakat:

a) […];

b) e fajok szándékos zavarása, különösen párzás, utódnevelés, áttelelés és vándorlás idején;

c) […];

d) párzási, költő- vagy pihenőhelyek károsítása vagy elpusztítása.”

III – A tényállás, a pert megelőző eljárás és a kérelmek

11. A Kyparissia-öbölben található egy mintegy 80 km hosszú, viszonylag egyenes, észak–déli irányban húzódó homokos tengerpart. Annak körülbelül 20 km hosszú szakasza a „kyparissiai dűnék” természetmegőrzési terület része.

12. A természetmegőrzési területhez tartozik egy kb. 300–600 m széles, a tengertől a szárazföld felé húzódó sáv. Ez homokos parttal kezdődik, amely a távolabbi területen átváltozik a 2110-es vándorló partidűne-kezdemények élőhelytípussá. Részben kapcsolódik hozzá a 2260-as élőhelytípus, a keménylombú bozóttal borított dűnék (*Cisto-Lavenduletalia*). Vounakitól délre a part és vándorló partidűne-kezdemények mögött található ezen túlmenően két elsődleges fontosságú dűnés élőhelytípus, nevezetesen a 2270*-os, mandulafenyővel (*Pinus pinea*) és/vagy tengerparti fenyővel (*Pinus pinaster*) borított erdős dűnék, valamint a 2250*-os, partvidéki dűnék *Juniperus spp.* fajokkal. Végül a part mögött megtalálható a 9540-es, mediterrán fenyvesek endemikus Mesogean-fenyőkkel élőhelytípus is, amely a dűnés élőhelytípusok teljes területéhez csatlakozik, valamint valamivel kisebb mértékben Vounakinál az 5210-es, fás matorral borókafajokkal (*Juniperus spp.*).[9]

9 — A 2014. júliusi térképállapot szerint, a keresetre adott válasz 1. mellékletének 1. pontja.

13. Jelenleg mindenekelőtt az Elaia és Kalo Nero települések között húzódó, mintegy 10 km hosszú szakaszról van szó. Az e területre vonatkozó egységes adatlap [10] szerint ott található a *Caretta caretta* tengeri teknős egyik legfontosabb mediterrán párzási partszakasza. A felek egyetértenek abban, hogy időközben már a legfontosabb párzási partszakaszról van szó.

14. A teknősök védelmére szakosodott NGO-k a partokon zajló különböző tevékenységekkel szemben lépnek fel, és ezért Görögországgal kapcsolatban panaszt terjesztettek a Bizottság elé.

15. A görög hatóságokkal folytatott nem hivatalos eszmecserét követően a Bizottság 2011. október 28-án felszólította Görögországot, hogy nyilatkozzon az élőhelyirányelv 6. és 12. cikkének megsértését kifogásoló állításokkal kapcsolatban. A további görög tájékoztatás ellenére a Bizottság továbbra is e rendelkezések megsértéséből indult ki, és 2012. október 1-jén indokolással ellátott véleményt intézett Görögországhoz. Abban meghatározta a jogsértések abbahagyására vonatkozó végső határidőt, amely 2012. december 1-jén járt le.

16. Mivel a Bizottságot nem győzték meg Görögország további válaszai sem, 2014. november 12-én benyújtotta a jelen keresetet.

17. Az Európai Bizottság azt kéri, hogy a Bíróság:

a) állapítsa meg, hogy a Görög Köztársaság

   – nem teljesítette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) és (3) bekezdéséből eredő kötelezettségeit azáltal, hogy

      aa) nem fogadta el a természetes élőhelyek és a fajok élőhelyei károsodásának és az azon fajok zavarásának megakadályozásához szükséges intézkedéseket, amelyek védelme érdekében e területet kijelölték, és

      bb) olyan beavatkozásokat engedélyezett (a 6. cikk (3) bekezdése szerinti megfelelő hatásvizsgálat nélkül), amelyek akár önmagukban, akár pedig más terv vagy program részeként valószínűleg jelentősen károsítják az ilyen területet, amennyiben csökkentik vagy elpusztítják az ott előforduló, kiemelt jelentőségű *Caretta caretta* faj fészkelő helyét, zavarják ezt a fajt, és végül csökkentik vagy elpusztítják a 2110, 2220-es dűnés élőhelyeket és a kiemelt jelentőségű 2250-es élőhelyet, valamint

   – nem teljesítette a hivatkozott irányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) és d) pontjából eredő kötelezettségeit azáltal, hogy nem tette meg az ahhoz szükséges intézkedéseket, hogy bevezesse és alkalmazza a *Caretta caretta* tengeri teknős (kiemelt jelentőségű faj) szigorú védelmének hatékony rendszerét a Kyparissia-öbölben, hogy megakadályozzák e faj mindennemű zavarását párzás idején, valamint minden olyan tevékenységet, amely párzási helyeinek károsítását vagy elpusztítását okozhatja;

b) a Görög Köztársaságot kötelezze a költségek viselésére.

18. A Görög Köztársaság azt kéri, hogy a Bíróság

a) utasítsa el a keresetet;

b) a Bizottságot kötelezze a költségek viselésére.

10 — http://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=GR2550005.

19. A Bizottság és Görögország először két–két levélben nyilatkozott. Az eljárás írásbeli szakaszának 2015. április 29-i befejezését követően a Bizottság 2015. június 16-án új bizonyíték, nevezetesen a görög államtanácsnak a Kyparissia-öböl területére tervezett regionális park kijelöléséről szóló elnöki rendeletre vonatkozó javaslathoz fűzött, 32/2015. sz. szakvéleménye engedélyezését kérte.

20. A felek között végül 2016. január 13-án tárgyalásra került sor.

IV – A jogkérdésről

21. A Bizottság azt rója fel Görögországnak, hogy a „kyparissiai dűnék” területén nem teljesítette az élőhelyirányelvből eredő, területvédelemre és fajvédelemre vonatkozó kötelezettségeit. A Bizottság érvelési logikájától eltérően először a területvédelemről nyilatkozom, mivel ennek keretében átfogó módon áttekinthetőek a Bizottság által bemutatott károsítások, míg a fajvédelem kizárólag a *Caretta caretta* tengeri teknősre vonatkozik.

22. Mindkét jogalapra érvényes, hogy a kötelezettségszegés fennállását a tagállamnak az indokolással ellátott véleményben rögzített határidő leteltének időpontjában, vagyis 2012. december 1-jén fennálló helyzete alapján kell megítélni. A később bekövetkezett változásokat a Bíróság nem veheti figyelembe. [11]

23. Először mindenesetre a Bizottság által utólag benyújtott bizonyíték elfogadhatóságáról kell nyilatkozni.

A – *Az utólag benyújtott szakvélemény elfogadhatóságáról*

24. Az eljárási szabályzat 128. cikke (2) bekezdésének első és második mondata szerint az eljárás írásbeli szakaszának befejezését követően a felek kivételesen további bizonyítékokat terjeszthetnek elő vagy ajánlhatnak fel. A bizonyítékok késedelmes előterjesztését vagy felajánlását indokolni kell.

25. A görög államtanács készítette a Bizottság által 2015. június 16-án utólag benyújtott, a Kyparissia-öböl több területének védelméről szóló elnöki rendeletre vonatkozó javaslathoz fűzött szakvéleményt. Abban foglalkoznak többek között a „kyparissiai dűnék” területeket fenyegető veszélyekkel.

26. A szakvéleményben szereplő adat szerint azt 2015. április 8-án fogadták el. A Bizottság által a Bíróság elé benyújtott másolaton látható egy kézzel írt, 2015. április 15-i jóváhagyási záradék. Végül Görögország is megemlíti az állásfoglalást a Bírósághoz 2015. április 29-én beérkezett viszonválaszában.

27. A Bizottság nem vitatottan azzal érvel, hogy csak az eljárás írásbeli szakaszának befejezését követően szerzett tudomást erről a szakvéleményről. A fent hivatkozott időpontokra tekintettel ez az érvelés hihető. Abból kell kiindulni, hogy a Bizottság legkésőbb a viszonválaszból szerzett tudomást a szakvélemény létezéséről. Ezt követően be kellett szereznie ezt az iratot, majd értékelnie kellett annak jelen eljárásbeli jelentőségét. Így tehát a Bizottság érve elegendő indokolás ahhoz, hogy miért csak 2015. június 16-án nyújtotta be a szakvéleményt. A jelen ügyben ezen túlmenően e bizonyíték figyelembevétele nem okoz késedelmet az eljárásban.

11 — Bizottság kontra Francia Köztársaság ítélet (*Cricetus cricetus*, C-383/09, EU:C:2011:369, 22. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

28. Görögország azzal érvel, hogy a szakvélemény nem tartalmaz új elemeket, és azért is kizártnak tartja annak figyelembevételét, mert az még az elnöki rendelet elfogadására irányuló, folyamatban lévő eljárásban jött létre.

29. E két érv egyike sem meggyőző számomra.

30. Értékelésének kérdése, hogy a szakvélemény milyen elemeket tartalmaz, és ezek újak-e. E bizonyíték elfogadhatósága azonban nem függhet ettől. Egyebekben a szakvélemény megerősíti a Bizottság bizonyos kifogásait, különösen a természetmegőrzési területre nehezedő, súlyosbodó nyomás tekintetében.

31. A szakvélemény bizonyító ereje attól sem válik kétségessé, hogy az valamely még nem lezárt eljárás során készült. Lehet, hogy ezt másképpen értékelhetnénk akkor, ha olyan szakvélemény tervezetéről lenne szó, amelynek végleges elfogadása még várat magára. A jelen esetben azonban nem erről van szó. A Bíróság ennek megfelelően már a múltban [12] is támaszkodott hasonló szakvéleményre.

32. Kiegészítésképpen hivatkozni kell arra, hogy sem a kötelezettségszegés megállapítása iránti eljárás pert megelőző szakaszának jelentősége, sem pedig a jogsérelem megítélésére irányadó 2012. december 1-jei határidő sem zárja ki a szakvélemény figyelembe vételét. Mivel jóllehet az eljárás tárgyát sem annak időbeli, sem annak anyagi hatályát illetően nem terjesztheti ki, alkalmas főszabály szerint azonban arra, hogy megalapozza a bizottsági kifogásokat, amelyek az eljárás tárgyát képezik.

33. Ezért azt javaslom, hogy a Bíróság engedélyezze a szakvéleményt mint bizonyítékot.

B – *A területvédelemről*

34. Az élőhelyirányelv 6. cikkének (2)–(4) bekezdése szerinti területvédelem a 4. cikk (5) bekezdése értelmében érvényes, amint a tagállam javasolta és a Bizottság felvette az érintett területet a természetmegőrzési területek jegyzékébe. A jelen érintett terület, a „kyparissiai dűnék” esetében következésképpen a védelmi rendelkezések 2006. július 19-e, a Bizottság megfelelő határozatának [13] közzététele óta érvényesek.

35. A Bizottság az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése szerinti, általános károsítási tilalom megsértését (erről lásd a lenti 1. pontot), valamint a 6. cikk (3) bekezdése szerinti azon kötelezettség megsértését kifogásolja, hogy meghatározott tervek és projektek vonatkozásában hatásvizsgálatot kell végezni (erről lásd a lenti 2. pontot).

1. Az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdéséről

36. A Bizottság azt rója fel Görögországnak, hogy a Kyparissia-öbölben az Elaia és Kalo Nero közötti parton zajló különböző tevékenységek összeegyeztethetetlenek az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése szerinti károsítási tilalommal. Mivel a Bizottság több különböző tevékenységet kifogásol, először általánosságban mutatom be a károsítási tilalom által támasztott követelményeket, ezt követően pedig a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási helyein felmerülő különös veszélyeket, mielőtt foglalkozom a Bizottság kritikájának különböző pontjaival.

12 — Lásd: Bizottság kontra Görögország ítélet (*Caretta caretta*, C-103/00, EU:C:2002:60, 28. pont).

13 — Ebben az értelemben lásd: Nomarchiaki Aftodioikisi Aitoloakarnanias és társai ítélet (C-43/10, EU:C:2012:560, 100. és 102. pont).

a) Az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése szerinti mértékről

37. Valamely tevékenység csak akkor felel meg az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdésének, ha biztosított, hogy az nem okoz semmiféle olyan zavart, amely alkalmas arra, hogy jelentősen sértse az említett irányelv célkitűzéseit, különösen annak védelemmel kapcsolatos célkitűzéseit.[14] A kötelezettségszegés megállapítása iránti eljárásban ezért csak akkor megalapozott a 6. cikk (2) bekezdésének megsértésére vonatkozó kifogás, ha a Bizottság jogilag megkövetelt módon bizonyítja, hogy a tagállam nem hozta meg a megfelelő intézkedéseket annak elkerülése érdekében, hogy a projektek működtetése – annyiban, amennyiben az az érintett védelmi, illetve természetmegőrzési terület kijelölése után zajlott – ne járjon az érintett fajok élőhelyeinek károsodásával, és ne okozza e fajok olyan megzavarását, amely alkalmas arra, hogy jelentősen sértse az irányelvnek az említett faj védelmére vonatkozó célkitűzéseit.[15]

38. Az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdése megsértésének alátámasztása érdekében a Bizottságnak mindazonáltal nem kell bizonyítania okozati összefüggés fennállását a projekt működtetése és az érintett fajok jelentős megzavarása között. Elegendő, ha a Bizottság annak valószínűségét vagy kockázatát bizonyítja, hogy a projekt működtetése e faj jelentős zavarásával jár.[16]

39. Jóllehet a Bíróság csak a fajok jelentős zavarásának vizsgálata érdekében alkalmazta a valószínűség vagy kockázat szempontját, nem látni egyetlen okot sem arra, hogy miért ne lehetne azt az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése értelmében vett hátrányos befolyásolás másik típusának, mégpedig a védelemben részesített élőhelyek károsításának vizsgálatakor is alkalmazni.

40. E szempont ugyanis azzal magyarázható, hogy a projekt előzetes hatásvizsgálatát is el kell végezni az élőhelyirányelv 6. cikkének (3) bekezdése alapján akkor, ha ilyen jellegű kockázat áll fenn.[17] Ebben az esetben csak azután engedélyezhető a projekt, ha a vizsgálat azt mutatja, hogy az nem fogja hátrányosan befolyásolni az érintett természeti terület épségét, vagy a projekt a 6. cikk (4) bekezdése alapján igazolható. Ennek körében a védett fajoktól és a védett élőhelyektől is függ a kérdés. Tekintettel arra, hogy a 6. cikk (2) és (3) bekezdése azonos védelmi szintet ír elő,[18] azonos szempontnak kell alkalmazandónak lennie a 6. cikk (2) bekezdése megsértésének alátámasztására is.

41. Egy e szemponton alapuló bizonyíték azonban nem feltétlenül támasztja alá végérvényesen, hogy valamely intézkedés – például projektek működtetése – tiltott. Ellenkezőleg, a bizonyíték a természeti területre gyakorolt hatások megfelelő vizsgálata útján megdönthető, vagy az intézkedés az élőhelyirányelv 6. cikkének (4) bekezdése alapján igazolható lehet.[19]

14 — Bizottság kontra Francia Köztársaság ítélet (C-241/08, EU:C:2010:114, 32. pont); Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 126. pont); Bizottság kontra Bulgária ítélet (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2016:8, 56. pont).

15 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 128. pont); Bizottság kontra Bulgária ítélet (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2016:8, 57. pont).

16 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 142. pont); Bizottság kontra Bulgária ítélet (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2016:8, 58. pont).

17 — Waddenvereniging és Vogelbeschermingsvereniging ítélet (C-127/02, EU:C:2004:482, 43. pont); Bizottság kontra Olasz Köztársaság ítélet (C-179/06, EU:C:2007:578, 33. pont); Azienda Agro-Zootecnica Franchini és Eolica di Altamura ítélet (C-2/10, EU:C:2011:502, 41. pont).

18 — Waddenvereniging és Vogelbeschermingsvereniging ítélet (C-127/02, EU:C:2004:482, 36. pont); Bizottság kontra Francia Köztársaság ítélet (C-241/08, EU:C:2010:114, 30. pont); Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 142. pont).

19 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 156. és 192. pont).

b) A Caretta caretta tengeri teknőst a párzási partokon fenyegető veszélyről

42. A felek egyetértenek a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási szokásai tekintetében. Az ivarérettség kb. 20 éves korban való elérését követően tojásrakás céljából két–háromévente visszatér arra a partra, ahol kikelt. Görögországban a tojásrakási időszak május végén kezdődik, és augusztus hónap végével zárul. A teknős éjszakánként kijön a vízből, és felkeresi a part legszárazabb részét, ahol 40–60 cm mély mélyedést ás, és átlagosan 120 tojást rak. A kis teknősök két hónappal később kikelnek, előbújnak a homokból, és a tengerhez másznak.

43. A – például zaj vagy fény okozta – zavarás különösen a tojáslerakást és a kis teknősök kikelését érinti érzékenyen. Ez utóbbiak igen sérülékenyek, és nagy részük elpusztul még azelőtt, hogy szaporodhatna. Különösen az éjszakai kikelés során annyira lekötheti őket a szárazföldi világítás, hogy letérnek a tenger felé vezető útról. Egyebekben meg kell akadályozni az olyan intézkedéseket, amelyek hátrányosan érintik a part párzási helykénti megfelelőségét, ilyen például az építési területek kialakítása. [20]

44. Mivel a *Caretta caretta* tengeri teknős szóban forgó partokon található fészkeinek száma az elmúlt években nőtt, Görögország úgy véli, hogy az állatok kellő védelemben részesülnek.

45. A Bizottság ezzel szemben mégis helyesen azzal érvel, hogy a ma megfigyelhető tojásrakás a kb. húsz évvel ezelőtti párzási eredményeket tükrözi, és ezzel az akkoriban alkalmazott védelmi intézkedéseken alapul. Egyebekben hasonló fenntartással korlátozza az IUCN is a teknősök Földközi–tengeri populációjára vonatkozó kedvező értékelését. [21]

46. Kiegészítésképpen megjegyzendő, hogy az Archelon NGO jelentései alapján a párzással kapcsolatban ma megállapítható eredmény láthatóan erősen függ az aktív védelmi intézkedésektől, például a fészkek megjelölésétől, vagy a védőkerítések kialakításától. Az ilyen intézkedések azonban csupán szükségmegoldások. Az élőhelyirányelvből eredő, a védett fajokkal kapcsolatos védelmi kötelezettségek célja sokkal inkább elsősorban a zavarások és a károsítások megakadályozására irányul, hogy természetes környezetükben emberi támogatás nélkül párosodhassanak.

47. Egyebekben a fészekszám növekedése semmit nem mond a terület más védendő értékeire, például a dűnés élőhelytípusokra gyakorolt hátrányos befolyásokról.

48. A Bíróság ennek megfelelően rendszerint jelentéktelenként elutasítja a kár bizonyításának hiányára alapozott érvelést, ha megállapítható a megőrzési kötelezettségek megsértése. [22]

49. Meg kell tehát vizsgálni az egyes kifogásolt tevékenységeket.

c) A kifogásolt tevékenységekről

50. Igaz, hogy e jogalap bemutatását jelentős mértékben megnehezíti, hogy a Bizottság a keresetlevél több helyén foglalkozik ugyanazzal a problémával, bizonyítékként gyakran nagyon általánosan hivatkozik terjedelmes mellékletekre, és azokban részben nagyon rossz minőségben megjelenített fényképekre. Mindazonáltal Görögország nyilvánvalóan ismeri a felvetéseket, tehát ez nem hátráltatja a

20 — Bizottság kontra Görög Köztársaság ítélet (*Caretta caretta*, C-103/00, EU:C:2002:60, 38. pont).

21 — Http://www.iucnredlist.org/details/83644804/0.

22 — Bizottság kontra Görög Köztársaság ítélet (*Caretta caretta*, C-103/00, EU:C:2002:60, 31. pont); Bizottság kontra Görög Köztársaság ítélet (*Vipera schweizeri*, C-518/04, EU:C:2006:183, 21. pont); Bizottság kontra Bulgária ítélet (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2016:8, 76. pont).

védekezését. Ezen túlmenően ez az érv az Unió közös természeti örökségének [23] jóvátehetetlen károkkal szembeni védelmét érinti. Az iratok elvárható odafigyelés melletti olvasásakor az is kiderül, hogy a kifogásolt pontok némelyike ténylegesen megkérdőjelezi a terület hatékony védelmét. A Bíróságnak ezért a kereset hiányossága ellenére foglalkoznia kell ezzel az érveléssel.

i) A területen megvalósuló házépítésről Az Agiannakit és Vounakit érintő engedélyezett tervekről

51. A Bizottság azt kifogásolja, hogy a területen belül 2006-ban és 2010-ben Agiannaki mellett házakat építettek, és Vounakinál 2012-ben három további nyaralót engedélyeztek, [24] amelyeket 2013 óta felépítettek.

52. Görögország nem cáfolja ezt az állítást, sokkal inkább elismeri, hogy a görög jog alapján továbbra is érvényt lehet szerezni a már kiadott építési engedélyeknek.

53. Az ilyen fajtájú építési intézkedések közvetlenül károsítják a természetmegőrzési terület dűnés élőhelytípusait, ahol megvalósítják azokat. Ezen túlmenően az épületek használatával együtt komoly veszélyt jelentenek a *Caretta caretta* tengeri teknős párzásának például zajjal vagy fényekkel való megzavarása tekintetében. Ezt a károsítást nem zárja ki a Görögország által bemutatott körülmény, miszerint a természetmegőrzési területen még viszonylag kevés építkezésre került sor.

54. Következésképpen Görögországnak alapvetően meg kellett volna tennie az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése alapján a természetmegőrzési területbe való ilyen beavatkozásokat megakadályozó intézkedéseket.

55. A 2006-os építkezések tekintetében azonban emlékeztetni kell arra, hogy a területvédelem csupán 2006. július 19. óta alkalmazandó. Mivel a Bizottság nem pontosítja, hogy mikor építkeztek, e tekintetben az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdésének csupán a használat engedélyezése általi megsértése állapítható meg.

56. A 2013-as építési tevékenységek tekintetében, ezek nem képezik a jelen eljárás tárgyát, mivel csak az indokolással ellátott véleményben szereplő határidő elteltét követően valósultak meg.

57. Nem zárható ki minden további nélkül, hogy a fennmaradó hátrányos befolyásokat megakadályozó görög intézkedések legalább részben ellentétesek a jogbiztonsággal. Igaz, hogy ez az elv nem igazolhatja a területvédelem figyelmen kívül hagyásával megadott építési engedélyeket. Mivel azonban a Bizottság nem terjesztett elő az engedélyek időpontjára vonatkozó adatokat, lehetséges, a 2006-os építkezések tekintetében ezen túlmenően feltételezendő is, hogy a területvédelem alkalmazásának időpontja, azaz 2006. július 19. előtt adták meg azokat. [25]

23 — Bizottság kontra Egyesült Királyság ítélet (C-6/04, EU:C:2005:626, 25. pont).

24 — A keresetlevél 17k. sz. melléklete (a mellékletek 449. és az azt követő oldalai).

25 — Lásd a fenti 34. pontot.

58. Ahogyan azonban a Bíróság nemrég ismét megerősítette, ebben az esetben is alkalmazandó lenne az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése az ezen engedélyek gyakorlására vonatkozó intézkedésekre, amennyiben azokra 2006. július 19-ét követően került sor.[26] A jogbiztonság mindazonáltal igazolhatja a jogszerű engedély gyakorlását, az élőhelyirányelv 6. cikke (4) bekezdésének megfelelő alkalmazása mellett.[27] Az ilyen igazolásnak azonban feltétele a mindenkori építkezés hatásainak a természetmegőrzési terület fenntartási céljaival együttes vizsgálata annak érdekében, hogy elvégezhető legyen a szükséges mérlegelés.[28]

59. Mivel Görögország nem akadályozta meg a hivatkozott építkezést, illetve annak használatát, és nem is mutatta be annak igazolását, következésképpen ez a tagállam megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

Az Agiannaki és Elaia közötti 50 luxuslakás és az Elaia melletti 4 luxuslakás tervezett létrehozataláról

60. A Bizottság a továbbiakban kifogásolja az 50 luxuslakás Agiannaki és Elaia közötti parton való kialakítására vonatkozó tervet.

61. Bár feltételezhető, hogy az ilyen terv hátrányos hatással lehet a dűnés élőhelyekre és jelentősen megzavarhatja a teknősöket is, ezért összeegyeztethetetlen az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdésével. Ha a görög hatóságok engedélyezték vagy tűrték, akkor ez is megvalósíthatja a károsítási tilalom megsértését.

62. A Bizottság azonban nem mutatott be ilyen jogsértést.

63. Érvelésében e terv tekintetében egyetlen jogsértésre hivatkozik, nevezetesen, hogy az első építési intézkedések már megvalósultak. Görögország nem vitatott érvelése értelmében azonban az építési engedély megadása előtt tilos az építési tevékenység. A Bizottságnak tehát be kellett volna mutatnia, hogy Görögország nem szerzett megfelelően érvényt e tilalomnak. Márpedig ez nem történt meg. Ezért a keresetet e tekintetben el kell utasítani.

64. Ugyanez érvényes, amennyiben Görögország azzal érvel, hogy az Elaia melletti négy lakás építését „engedélyezni fogják”. Nem jelentheti a károsítási tilalom megsértését egy olyan állítólagos szándék, amely jelenleg ellentétben áll azzal, hogy Görögország valamennyi engedélyezési eljárás felfüggesztését adta elő.

Közbenső következtetés

65. Következésképpen Görögország azáltal, hogy engedélyezte a természetmegőrzési területen házak építését Agiannakinál 2010-ben, valamint további, 2006-ban épített házak használatát, valamint azáltal, hogy fenntartja három ház engedélyezését Vounakinál, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

ii) A bekötőutak és utak kiépítéséről

66. A Bizottság kifogásol továbbá különböző utakat, nevezetesen öt új, partra vezető bekötőút megnyitását, egy új utat, amely a parttal párhuzamosan, egy meglévő vasúti szakasz mentén összeköti Kalo Nerót Elaiával, a Kalo Nero-i part mögötti utat, amelyet parkolónak és kempingezésre használnak, valamint a meglévő bekötőutak és utak aszfaltozását.

26 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 124. és 125. pont); Grüne Liga Sachsen ítélet (C-399/14, EU:C:2016:10, 33. pont); Bizottság kontra Bolgár Köztársaság ítélet (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2016:8, 51. és 52. pont).

27 — Lásd: a Bizottság kontra Bolgár Köztársaság ügyre vonatkozó indítványom (Kaliakra, C-141/14, EU:C:2015:528, 87. pont).

28 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 157. pont); Grüne Liga Sachsen ítélet (C-399/14, EU:C:2016:10, 56. és 57. pont).

A parthoz vezető öt bekötőút építéséről

67. Bár a Bizottság elismeri, hogy a görög hatóságok jogsértőnek minősítették az új bekötőutakat, és követelték azok lezárását és az eredeti állapot helyreállítását, ezt azonban nem tartja elegendőnek.

68. Görögország azzal védekezik, hogy a parthoz vezető bekötőutak már a 70-es évek óta léteznek, és ezt akkoriban jogerősen jóvá is hagyták. Különböző görög hatóságok közös jelentéséből azonban kiderül, hogy a 2009 előtti öt bekötőút közül egyik létezését sem bizonyították, hogy e bekötőutak közül legalább három nem felel meg az eredeti megállapításoknak, és hogy akkoriban nem öt, hanem csupán négy bekötőutat állapítottak meg. [29]

69. Ugyanez a jelentés mindazonáltal megerősíti, hogy ezeket a bekötőutakat magánvállalkozó alakította ki, és emiatt vele szemben pénzbírságot szabtak ki. [30] Úgy értelmezem a görög érvelést, hogy ezen utakkal összefüggésben láthatóan még mindig folyamatban van bíróság előtti eljárás.

70. Mivel a bekötőutakat nem görög hatóságok alakították ki, engedélyezték vagy tűrték, Görögországnak nem róható fel azok kialakítása. Amennyiben azok jogszerűsége még bírósági döntést igényel, az (sem) várható el, hogy Görögország gondoskodjon a megszüntetésükről.

71. Mindazonáltal a Bizottság helyesen kifogásolja, hogy Görögország nem akadályozza e bekötőutak használatát.

72. Görögország ugyanis téved abban, hogy a károsítási tilalom annyiban merül ki, hogy meg kell tiltani az új káros tevékenységeket. Sokkal inkább azt is megköveteli, hogy a tagállam hozza meg a megfelelő intézkedéseket annak elkerülése érdekében, hogy a tevékenységek ne járjanak az érintett faj élőhelyének károsodásával, és ne okozza e faj olyan megzavarását, amely alkalmas arra, hogy jelentősen sértse az irányelvnek az említett faj védelmére vonatkozó célkitűzéseit. [31]

73. Következésképpen Görögországnak biztosítania kellett volna, hogy az utak használata ne zavarja meg jelentősen a teknősöket vagy károsítsa a dűnéket. A tagállam azonban nem tett eleget e kötelezettségnek.

74. Mivel ezek az utak megkönnyítik a gépjárművek partra jutását, a teknősök megzavarásának jelentős veszélye áll fenn, különösen a tojáslerakásnak és az utódok kikelésének zajjal és fénnyel való megzavarása tekintetében. Ezentúl jelentősen növelik annak kockázatát, hogy a partra irányítják a járműveket. Ez bizonyos körülmények között közvetlenül a teknősök elpusztulásához vezethet. A homokot mindenesetre tömöríti, ami megnehezíti vagy akár lehetetlenné teszi a fészkek kiásását. Már a homokban hagyott keréknyomok is akadályozhatják a frissen kikelt utódok sértetlen tengerhez jutását.

75. Amennyiben a bekötőutak a mindenkori végződéseiknél keresztezik a dűnés élőhelytípusokat, ennyiben közvetlenül az uniós jog által védelemben részesített területek csökkenését okozzák. Ha léteznek is már a területkijelöléskor, akkor is abból kell kiindulni, hogy a partra látogatók autóinak bekötőutak végénél vagy annak szélén történő, szabálytalan parkolása további károkat okoz a dűnés tájban. [32] A parti közlekedés ugyancsak sértheti a dűnés élőhelyeket. [33] Ezenkívül az ilyen bekötőutak megkönnyítik a dűnék közötti jogsértő kempingezést, amely további károkat okozhat. [34]

29 — 2013. decemberi jelentés, a keresetlevél mellékleteinek 357. és az azt követő oldalai (a jelentés 28. és az azt követő oldalai); egyebekben az államtanács szakvéleményének 37. és 38. oldala is említ ugyancsak jogellenesen kialakított utakat.

30 — 2013. decemberi jelentés, a keresetlevél mellékleteinek 357. és az azt követő oldalai (a jelentés 26. és 27. o.).

31 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (spanyol barnamedve, C-404/09, EU:C:2011:768, 128. pont).

32 — Lásd: az államtanács szakvéleménye, 33. o.

33 — Lásd: az államtanács szakvéleménye, 33. o.

34 — Ezzel összefüggésben: a lenti 85. és az azt követő pontok.

76. Görögország nem cáfolhatja ezeket a kifogásokat a folyamatban lévő bírósági eljárásra való általános utalással. Ilyen eljárás ellenére is alapvetően lehetségesnek kell lennie annak, hogy ideiglenes intézkedéseket hozzanak a terület védelmére, például a bekötőutak használatának korlátozásával.

77. Mindazonáltal nincs támpont a tekintetben, hogy Görögország erőfeszítéseket tett volna ilyen védelmi intézkedések meghozatalára, vagy hogy azok uniós jogi vagy tényleges okok miatt lehetetlenek voltak.

78. E tekintetben tehát a kereset megalapozott.

A Kalo Nero és Elaia közötti összeköttetésről

79. Görögország továbbra is azzal érvel, hogy a Kalo Nerót és Elaiát a meglévő vasútvonal mellett összekötő szakasz messze esik a parttól, és semmi köze a bekötőutakhoz. Úgy értelmezem ezt az érvet, hogy Görögország felelősséget vállal ezért a szakaszért, de összeegyeztethetőnek tartja a károsítási tilalommal.

80. Mindazonáltal nem vitatott, hogy ez az összeköttetés a természetmegőrzési területen belül található. A Görögország által bemutatott egyik térkép [35] szerint ugyan valójában nem érintkezik a parttal, érint viszont különböző védelemben részesített élőhelytípusokat. A partra vezető bekötőutak ezen kívül arról ágaznak el, tehát ez a szakasz ugyancsak része a bekötőút-rendszernek. Következésképpen legalább megalapozza a természetmegőrzési terület károsításának valószínűségét vagy veszélyét.

81. Ahhoz, hogy e tekintetben elkerülje az elmarasztalást, Görögországnak meg kellett volna cáfolnia a Bizottság erre vonatkozó kifogását. E célból e tagállamnak például be kellett volna mutatnia egy megfelelő hatásvizsgálatot, amely igazolja, hogy az összeköttetés nem károsítja a területet. Erre azonban nem került sor.

82. A kereset tehát e pont tekintetében is megalapozott.

Egyes utak aszfaltozásáról

83. Görögország ezen túlmenően előadja, hogy az egyes utak aszfaltozása semmiképpen nem könnyíti meg a partra jutást, csupán csökkenti a port és a zajt. Ezek az érvek azonban nem meggyőzőek. Még ha ezek a homokos utak nem rendelhetők is hozzá egyetlen védelemben részesített élőhelytípushoz, és közvetlenül nem is tartoznak a teknős lehetséges fészkelő helyeihez, a homokos utak fedőréteggel ellátása megkönnyíti azok használatát, és ezzel a partra jutást. Következésképpen az utak rendbetétele növeli a teknősök megzavarásának és a dűnék károsításának veszélyét.

Közbenső következtetés

84. Összefoglalásképpen, Görögország megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését azáltal, hogy

– a természetmegőrzési területen nem korlátozta oly módon az utak használatát, hogy megakadályozza a terület károsítását és a *Caretta caretta* tengeri teknős jelentős megzavarását párosodás közben,

– a természetmegőrzési területen a vasúttal párhuzamos összeköttetést alakított ki vagy legalábbis engedélyezett Kalo Nero és Elaia között, valamint

35 — A keresetre adott válaszhoz fűzött I. sz. melléklet „X.08a COMPARATIVE MAP HABITAT SEA 2014 & SEA 2002.jp”.

– engedélyezte a természetmegőrzési területen utak aszfaltozását.

iii) A vadkempingezésről

85. A Bizottság kifogásolja továbbá, hogy az elaiai part dűnéinél fekvő fenyőligetben rendszeresen „vadkempingeznek”, gyakran lakóautókkal. Ez a gyakorlat elsődlegesen a dűnés és vad élőhelyek megtartása szempontjából jelent problémát, ám ugyanakkor növeli annak kockázatát, hogy a kempingezők a parton éjjelente megzavarják a teknősöket.

86. Jóllehet Görögország hangsúlyozza, hogy a „vadkempingezés” szigorúan tiltott, mindazonáltal elismeri, hogy már régóta gyakorolják. Az érintett területeket azonban 2013 óta figyelik, és ezért a helyzet jelentős mértékben javult.

87. Görögország ezzel hallgatólagosan elismeri, hogy a szóban forgó időpontig, 2012. december 1-jéig Elaia környékén nem hajtották végre megfelelően a „vadkempingezésre” vonatkozó tilalmat.

88. Következésképpen Görögország azáltal, hogy a természetmegőrzési területen nem hajtotta végre megfelelően a „vadkempingezésre” vonatkozó tilalmat, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

iv) A parti bárok üzemeltetéséről

89. A Bizottság kifogásolja továbbá, hogy Elaia és Kalo Nero között legalább három parti bárt üzemeltettek, különösen éjjel. Ez a működés fénnyel és zajjal zavarta a teknősöket a tojásrakásban, és veszélyeztette a frissen kikelt utódokat.

90. Görögország csupán azzal érvel, hogy 2013-ban és 2014-ben, azaz csak az irányadó határidő elteltét követően tiltották meg a parti bárok üzemeltetését, és azt követően nem is üzemeltettek többé parti bárokat. Ezzel e tagállam hallgatólagosan elfogadja, hogy korábban, azaz a határidő eltelte előtt nem akadályozták meg kellőképpen a teknősök parti bárok általi megzavarását.

91. Következésképpen Görögország azáltal, hogy nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bárok üzemeltetését, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

v) A parthasználatról

92. A Bizottság kritikájának egy további eleme a parti bútorok, különösen a bérbeadók által éjszakánként a parton hagyott napernyők és nyugágyak rendelkezésre bocsátására, valamint a parti pallóval borított utakra irányul. Ezek csökkentik a fészkek rendelkezésére álló teret, és akadályozzák a teknősöket.

93. Görögország hallgatólagosan elfogadja ezt a kritikát, amennyiben előadásában arra szorítkozik, hogy 2013, azaz az irányadó határidő elteltét követő időpont óta már csak a Kalo Nero-i párzási partoktól távol adnak bérbe napernyőket és nyugágyakat.

94. Következésképpen Görögország azáltal, hogy a természetmegőrzési területen nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bútorok bérbeadását és a pallóval borított utak kialakítását, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

vi) A part nehéz járművekkel való takarításáról

95. A Bizottság azt is kifogásolja, hogy a partokat részben nehéz járművekkel takarítják. Ezzel tömörítik a homokot, és feldúlhatják a fészkeket.

96. Jóllehet Görögország azzal érvel, hogy a parthasználatról szóló, 2013 közepe óta hatályos szabályozás tiltja a teknős párzási időszaka alatt a part járművekkel történő takarítását, azonban ilyen járművek használatával a párzási időszakon kívül is tömöríthetik a homokot.

97. Ez a kereseti jogalap is elutasítandó, mivel Görögország nem vitatottan azzal érvel, hogy elszigetelt egyedi esetről van szó, amelyet jóval az észrevételek előterjesztésére irányuló első felszólítást megelőzően kezeltek. Következésképen a Bizottság nem érvelt megfelelő szempontokkal amellett, hogy az indokolással ellátott véleményben szereplő határidő elteltekor szükség lett volna további, az ilyen takarítási műveletek megakadályozására szolgáló intézkedések meghozatalára.

vii) A fényszennyezésről

98. Különösen Kalo Nero területe tekintetében a Bizottság kifogásolja a teknősök világítással való megzavarását, amely a partközeli éttermekből, szállodákból és üzletekből, valamint az utcai világításból ered. Ez különösen a frissen kikelt teknősöket téríti el a tengerhez vezető útjukról, de tojásrakáskor is zavarja a teknősöket.

99. Görögország arra szorítkozik, hogy a megvilágítás gyakran már régóta fennáll, és bejelenti, hogy a jövőben megteszik az ilyen zavarások megakadályozására szolgáló intézkedéseket.

100. A parthoz közeli utakhoz hasonlóan itt is érvényes, hogy a tagállamoknak meg kell hozniuk a megfelelő intézkedéseket annak elkerülése érdekében, hogy a fennálló tevékenységek ne okozzanak zavarást.[36] Mivel eddig csak bejelentették az ilyen intézkedéseket, a kereset e tekintetben is megalapozott.

101. Következésképpen Görögország azáltal, hogy a természetmegőrzési területen nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a fényszennyezést, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

viii) A homokeltávolításról Agiannaki és Elaia között

102. A Bizottság emellett felrója Görögországnak, hogy homok eltávolítását engedélyezte Agiannaki és Elaia között. Görögország azonban vitatja ennek megtörténtét. Mivel a Bizottság nem pontosítja jobban állítását, a keresetet e tekintetben el kell utasítani.

ix) A mezőgazdasági célú használat dűnéken való kiterjesztéséről

103. A Bizottság további kifogása a mezőgazdasági célú használat dűnéken való kiterjesztésére irányul.

104. Görögország azonban azzal érvel, hogy az utóbbi 20 évben inkább csökkent a mezőgazdasági célú használat mértéke. Az államtanács szakvéleménye is csupán azt tartalmazza, hogy a természetmegőrzési területen fenntartják a mezőgazdasági célú használatot, nem beszél annak kiterjesztéséről.[37]

36 — Lásd a fenti 71–73. pontot.

37 — Az államtanács szakvéleményének 33. oldala.

105. A Bizottság állítását csupán az indokolással ellátott vélemény egyik fényképével bizonyítja, amely nem felismerhető, hogy mit ábrázol. Nem cáfolhatja tehát a Görögország által előadottakat. Ezért a keresetet e tekintetben is el kell utasítani.

106. A Bizottság kritikával illeti azt is, ahogyan 2013. február 20. és március 3. között felszántották a dűnéket Elaia és Agiannaki között. Erre a beavatkozásra azonban csak a Bizottság által megadott határidő elteltét követően került sor, és ezért nincs jelentősége a jelen eljárásban.

107. Egyebekben kevéssé hihetőnek tűnik a Bizottság arra irányuló érve, hogy a teknősöket veszélyeztetik a parton előforduló birkák. Görögország meggyőzően előadja, hogy ennek körében nem lehet szó birkatartásról, mert ott nem nő olyan növény, amelyet a birkák legelhetnének. Sokkal inkább abból kell kiindulni, hogy a lefényképezett birkákat [38] két legelő között a parton terelték. Valószínűtlen, hogy közben a birkák megsérthetnék a teknősök akár 50 cm mélyre nyúló fészkeit.

x) A tengeri oldalról jelentkező zavarásokról

108. Végül a Bizottság kifogásolja a halászati tevékenység part menti vizeken való engedélyezését is. E tekintetben az Archelon NGO jelentéseire támaszkodik, amelyek értelmében helyi halászok éjszakánként a partra merőlegesen rendszeresen kifeszítenek állóhálókat, közvetlenül a partokon több száz méter hosszan. Ezen kívül a tojásrakás kezdetén májusban, és a kikelési idő vége felé októberben nagyobb hajók részben a parttól mintegy 1 km távolságig vontatóhálókkal halásznak, pedig legalább másfél tengeri mérföld távolság az előírás. Igaz, hogy az ilyen jogsértéseket radarfigyelésnek köszönhetően felfedezik és büntetik, de a büntetések nem elrettentőek. [39]

109. A Bizottság szerint jelentős annak kockázata, hogy a tojásrakás felé vagy a visszafelé vezető úton a teknősök a hálóba kerülnek és megfulladnak.

110. Görögország ellenben úgy véli, hogy alig fordul elő halászat. A kockázat igen korlátozott, amennyiben a felfedezett elpusztult teknősökön nem találtak megfelelő sérüléseket. Ha a teknősök a hálóba kerülnek, a halászok azonnal szabadon engedik őket.

111. A görög érvelés azonban nem meggyőző.

112. Ami a halászat mértékére vonatkozó görög érvet illeti, az túlságosan általános, és nem foglalkozik az Archelon különös megállapításaival.

113. Görögország nem vitatja magukat a kifogásolt gyakorlatokat.

114. Nyilvánvaló, hogy a partközeli hálós halászat jelentős kockázatot jelent a teknősökre nézve, hiszen tojásrakás idején nagy számban fordulnak ott elő. Ezért különösen a közvetlenül a parton folytatott helyi állóhálós halászat nem elfogadható.

115. A teknősöket azonban veszélyezteti a valamivel messzebb folytatott, vontatóhálós halászat is. A túlságosan partközeli esetek büntetése pedig nyilvánvalóan nem elegendő a teknősök veszélyeztetésének megakadályozásához.

116. Következésképpen Görögország azáltal, hogy a természetmegőrzési területen nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjai mentén a halászatot, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését.

38 — Lásd a keresetlevél mellékleteinek 60. és 61. oldalán szereplő 16. és 17. sz. fényképeket.

39 — A keresethez csatolt 18. sz. melléklet 495. és 496. o.

117. A Bizottság kifogásolja emellett a hobbicsónakok és vízibiciklik part előtti használatát is, de az Archelon NGO pontatlanul hivatkozott jelentései e tekintetben nem tartalmaznak adatokat. Ezért a keresetet e tekintetben el kell utasítani.

xi) Közbenső következtetés

118. Összefoglalásképpen, Görögország megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdését azáltal, hogy a természetmegőrzési területen

– engedélyezte Agiannakinál a házépítést 2010-ben és további, 2006-ban épített házak használatát, valamint fenntartja három ház engedélyezését Vounakinál,

– nem korlátozta oly módon az utak használatát, hogy megakadályozza a terület károsítását és a *Caretta caretta* tengeri teknős jelentős megzavarását párosodás közben, a vasúttal párhuzamos összeköttetést alakított ki vagy legalábbis engedélyezett Kalo Nero és Elaia között, valamint engedélyezte utak aszfaltozását,

– nem hajtotta végre megfelelően a „vadkempingezésre” vonatkozó tilalmat,

– nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bárok üzemeltetését,

– nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bútorok bérbeadását és a pallóval borított utak kialakítását,

– nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a fényszennyezést, valamint

– nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjai mentén a halászatot.

2. A hatásvizsgálatról

119. A Bizottság azt rója fel továbbá Görögországnak, hogy meghatározott tevékenységeket nem vetett alá az élőhelyirányelv 6. cikkének (3) bekezdésében szereplő hatásvizsgálatnak. Ez a rendelkezés olyan vizsgálati eljárást vezet be, amelynek célja, hogy előzetes ellenőrzési mechanizmus segítségével biztosítsa, hogy valamely tervet vagy projektet – amely nem kapcsolódik közvetlenül, illetve nem nélkülözhetetlen a természeti terület kezeléséhez, de arra jelentős hatással lehet – csak akkor lehessen engedélyezni, amennyiben nem befolyásolja hátrányosan az érintett természeti terület épségét.[40]

120. Míg a IV.B.1. pont c) alpontjában szereplő tevékenységek kétségtelenül fennálltak az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdése szerinti károsítási tilalom alkalmazásának kezdete, azaz 2006. július 19-e óta,[41] addig a 6. cikk (3) bekezdése szerinti hatásvizsgálat elvégésére irányuló kötelezettség megsértésének feltétele, hogy a görög hatóságok ezen időpontot követően engedélyezték a mindenkori tevékenységet. Másodlagosan a Bizottság azt is kifogásolhatja, hogy meghatározott tevékenységeket engedély nélkül végeznek annak ellenére, hogy jellegüknél fogva hatásvizsgálatot igényelnének.[42]

40 — Waddenvereniging és Vogelbeschermingsvereniging ítélet (C-127/02, EU:C:2004:482, 34. pont); Nomarchiaki Aftodioikisi Aitoloakarnanias és társai ítélet (C-43/10, EU:C:2012:560, 110. pont).

41 — Lásd a fenti 34. pontot.

42 — Lásd: a Waddenvereniging és Vogelbeschermingsvereniging ügyre vonatkozó indítványom (C-127/02, EU:C:2004:60, 30–37. pont).

121. A Bizottság azonban a legtöbb kifogásolt intézkedés tekintetében semmit nem mond e két elemről. Főszabály szerint nem nevezi meg különösen az esetleges engedélyek dátumát, legtöbbször ezen túlmenően hiányzik az arra utalás is, hogy egyáltalán adtak engedélyt.

122. Az iratokból csupán a Vounaki melletti három nyaraló kialakítására irányuló terv tekintetében derül ki, hogy azt 2012-ben engedélyezték.[43] Ahogyan már kifejtettem, ez a terv dűnés területek megszűnéséhez, valamint a *Caretta caretta* tengeri teknős megzavarásához vezethet. Az engedély feltétele ezért hatásvizsgálat elvégzése lett volna.

123. Következésképpen Görögország azáltal, hogy 2012-ben a „kyparissiai dűnék” területén engedélyezett három nyaralót Vounakinál anélkül, hogy azt megelőzően, figyelembe véve az e természeti terület védelmével kapcsolatos célkitűzéseket, megfelelő vizsgálatot folytatott volna e terv hatásait illetően, megsértette az élőhelyirányelv 6. cikkének (3) bekezdését. Egyebekben a keresetet e tekintetben el kell utasítani.

C – *A fajvédelemről*

124. A Bizottság azt rója fel Görögországnak, hogy azáltal, hogy nem tette meg az ahhoz szükséges intézkedéseket, hogy bevezesse és alkalmazza a *Caretta caretta* tengeri teknős (kiemelt jelentőségű faj) szigorú védelmének hatékony rendszerét a Kyparissia-öbölben, hogy megakadályozzák e faj mindennemű zavarását párzás idején, valamint minden olyan tevékenységet, amely párzási helyeinek károsítását vagy elpusztítását okozhatja, megsértette az élőhelyirányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) és d) pontját.

125. Az élőhelyirányelv 12. cikkének (1) bekezdése értelmében a tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a IV. melléklet a) pontjában felsorolt állatfajok természetes elterjedési területükön való szigorú védelmének érdekében, megtiltva e fajok szándékos zavarását, különösen párzás, utódnevelés, áttelelés és vándorlás idején (12. cikk, (1) bekezdés, b) pont), valamint a párzási, költő- vagy pihenőhelyek károsítását vagy elpusztítását (12. cikk, (1) bekezdés, d) pont). Ezek a követelmények már az élőhelyirányelv átültetésére szolgáló határidő elteltétől, azaz 1994 óta érvényesek.

126. Ennek a szigorú védelmi rendszernek tehát lehetővé kell tennie a következő tevékenységek tényleges kizárását: e fajok szándékos zavarása, különösen párzás idején, valamint az élőhelyirányelv IV. mellékletének a) pontjában felsorolt állatfajok párzási helyeinek károsítása vagy elpusztítása.[44] A szándékosság tekintetében a Bíróság megállapította, hogy annak teljesüléséhez bizonyítani kell, hogy a tett elkövetőjének szándéka kiterjedt valamely védett állatfaj élőhelyirányelv 12. cikkének (1) bekezdése szerinti tiltott károsítására, vagy legalábbis belenyugodott a károsítás lehetőségébe.[45]

127. E rendelkezés átültetése nemcsak teljes jogszabályi keret létrehozását követeli meg a tagállamoktól, hanem az erre vonatkozó konkrét és különleges védelmi intézkedések megtételét is.[46] E megelőző jellegű intézkedéseknek összefüggőnek és összehangoltnak kell lenniük.[47]

43 — A keresetlevél 17k. melléklete (a mellékletek 449. és az azt követő oldalai).

44 — Bizottság kontra Francia Köztársaság ítélet (*Cricetus cricetus*, C-383/09, EU:C:2011:369, 19–21. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat); Bizottság kontra Ciprusi Köztársaság ítélet (*Natrix n. cypriaca*, C-340/10, EU:C:2012:143, 62. pont).

45 — Bizottság kontra Spanyol Királyság ítélet (*Lutra lutra*, C-221/04, EU:C:2006:329, 71. pont).

46 — Bizottság kontra Írország ítélet (C-183/05, EU:C:2007:14, 29. pont); Bizottság kontra Ciprusi Köztársaság ítélet (*Natrix n. cypriaca*, C-340/10, EU:C:2012:143, 60. pont).

47 — Bizottság kontra Görög Köztársaság ítélet (*Vipera schweizeri*, C-518/04, EU:C:2006:183, 16. pont); Bizottság kontra Írország ítélet (C-183/05, EU:C:2007:14, 30. pont); Bizottság kontra Ciprusi Köztársaság ítélet (*Natrix n. cypriaca*, C-340/10, EU:C:2012:143, 61. pont).

128. A teljes jogszabályi keretnek, valamint az összefüggő és összehangolt megelőző jellegű intézkedéseknek is meg kell felelniük a *Caretta caretta* tengeri teknős párzáskori konkrét szükségleteinek. Ezért emlékeztetni kell arra, hogy különösen a tojásrakás és a fiatal teknősök kikelése érzékeny meghatározott zavarásokra – például a zaj vagy fényhatásokra. A frissen kikelt teknősök igen sérülékenyek, és nagy részük elpusztul még azelőtt, hogy szaporodhatna. Különösen az éjszakai kikelés során annyira lekötheti őket a szárazföldi világítás, hogy nem a tenger irányába másznak. Egyebekben meg kell akadályozni az olyan intézkedéseket – például az építési területek kialakítását –, amelyek hátrányosan érintik a part, mint párzási hely megfelelőségét. [48]

1. A teljes jogszabályi keretről

129. A Bizottság először azt kifogásolja, hogy nem létezik teljes jogszabályi keret, és lényegében arra hivatkozik, hogy Görögország a pert megelőző eljárásban elismerte a teljesség hiányát.

130. Görögország ellentmond ezen állításnak, és nagyszámú, a *Caretta caretta* tengeri teknős védelméhez hozzájáruló rendelkezésre hivatkozik. A természeti terület védelméről szóló, előkészítő szakaszban lévő elnöki rendelet csupán a fennálló rendelkezések összegyűjtésére és konszolidálására szolgál.

131. Igaz, hogy a Bizottság szerint Görögország ezzel ellentmond a pert megelőző eljárásban elhangzott érvének, de az általa hivatkozott szakaszok csupán azt mutatják, hogy Görögország bizonyos előnyöket látott a további rendelkezések meghozatalában, azt azonban nem, hogy Görögország elengedhetetlennek tekintette ezeket.

132. A kereset eredményességének feltétele tehát a görög jogalkotás hiányosságainak bizonyítása. A Bizottság azonban sajnos annak bemutatására szorítkozik, hogy meghatározott rendelkezések nem elegendők vagy túl általánosak. Ez az érv azonban nem mutat rá arra, hogy a Görögország által hivatkozott szabályozás egésze lenne hiányos.

133. A jogvita tárgyának átfogó áttekintéséből ugyanakkor az következik, hogy a görög szabályok legalább az irányadó időpontban hiányosak voltak. Ez következik ugyanis a teknős szükségleteiből, a védelme tekintetében már megállapított, az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése szerinti károsítási tilalom megsértéséből és az újabb görög rendelkezésekből.

134. Viszonylag egyszerű lenne a szükséges védelem biztosítása, ha a kérdéses partokat májustól októberig teljesen lezárják, és egyebekben megakadályozzák az olyan terveket, amelyek hátrányos hatással járhatnak, tehát például az építkezéseket és a homok eltávolítását.

135. Mindazonáltal az is lehetséges, hogy a partok – különösen turisztikai szempontú – használatát összekötik a teknős védelmével, Görögországnak nyilvánvalóan ez a célja. Ez azonban egyértelműen összetettebb rendelkezéseket igényel, amelyek részletesen meghatározzák, hogy ott mely tevékenységek megengedettek, és melyek tiltottak. [49]

136. Időközben Görögország el is fogadott ilyen rendelkezéseket, nevezetesen az építési engedélyek megakadályozásáról, valamint a partok használatáról szóló miniszteri rendeleteket. Attól függetlenül, hogy az azokban megállapított rendelkezések ténylegesen teljessé teszik-e a jogszabályi keretet vagy továbbra is hiányosak, nem cáfolhatják a Bizottság kifogásait. *Először* ugyanis 2013 májusában és júliusában fogadták el azokat, azaz az irányadó határidő elteltét követően. Mivel 2012. december 1-jén még hiányoztak a hasonló rendelkezések, abban az időpontban nem létezett teljes jogszabályi keret.

48 — Lásd: a fenti 43. pont.

49 — A kifogásokra példa a Bizottság kontra Görög Köztársaság ítélet (*Caretta caretta*, C-103/00, EU:C:2002:60, 34–38. pont).

137. Egyebekben a rendszeres aktualizálást igénylő intézkedések nem alkalmasak teljes jogszabályi keret kialakítására. Mindig fennáll ugyanis annak a kockázata, hogy egy napon meghiúsul az esedékes aktualizálás. [50]

138. Ezen túlmenően az élőhelyirányelv 6. cikkének (2) bekezdése szerinti károsítási tilalom megállapított megsértéseiből kiderül, hogy hiányoznak azok a hatékony rendelkezések, amelyek olyan mértékben korlátozzák a partra vezető bekötőutak használatát és a partközeli világítás alkalmazását, hogy az megakadályozza a teknősök zavarását tojásrakás és az utódok kikelése közben.

139. Ezt az eredményt erősíti az államtanács szakvéleménye, amely megállapítja, hogy Görögország európai kötelezettségei sürgősen megkövetelik a területek megőrzéséről szóló konszolidált szabályozást. [51]

140. Következésképpen Görögország, mivel nem fogadta el a *Caretta caretta* tengeri teknős „kyparissiai dűnék” természetmegőrzési területen való védelméről szóló teljes jogszabályi keretet, megsértette az élőhelyirányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) és d) pontját.

2. A konkrét védelmi intézkedésekről

141. A Bizottság a nem teljes jogszabályi keret mellett kifogásolja az elégtelen konkrét védelmi intézkedéseket is.

142. Ennyiben az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdésének valamennyi megállapított megsértése megalapozza a 12. cikk (1) bekezdésének b) pontja szerinti zavarási tilalom megsértését is. Összességében ugyanis hozzájárulnak a *Caretta caretta* tengeri teknős megzavarásához. Ezek a zavarások a Bíróság ítélkezési gyakorlatára [52] tekintettel szándékosan is történtek. A partok teknősök szaporodása tekintetében vett jelentősége ugyanis közismert a környéken. Ezért az egyes tevékenységek során legalább belenyugodtak a zavarásba.

143. Az élőhelyirányelv 6. cikke (2) bekezdésének és 12. cikke (1) bekezdése b) pontjának időbeli hatálya közötti különbségek megmutatkoznak a 2006. évi építkezések példájából. Míg ezen intézkedés tekintetében nem megállapítható a 6. cikk (2) bekezdésének megsértése, mivel tisztázatlan maradt, hogy e rendelkezés alkalmazását megelőzően vagy azt követően építették a házat, [53] a 12. cikket már 1994 óta alkalmazni kellett. Következésképpen ezen építkezések megsértették a *Caretta caretta* tengeri teknős megzavarásának tilalmát.

144. E jogsértések megállapítása rámutat arra, hogy a konkrét védelmi intézkedések még nem elegendők, és Görögország ennyiben megsértette az élőhelyirányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) pontját.

145. Nem lehet azonban a hivatkozott valamennyi tevékenységnél bizonyítani a párzási és pihenőhelyek károsítását. A Bizottság ugyanis nem mutatta be, hogy olyan partszakaszok érintettek, ahol a *Caretta caretta* tengeri teknős fészket ás. Következésképpen ennyiben nem állapítható meg a 12. cikk (1) bekezdése d) pontjának megsértése.

50 — A 3. lábjegyzetben hivatkozott Archelon NGO [jelentés] 8. és9. oldalán a Berni Egyezmény Állandó Bizottságának előadta, hogy az építési engedély iránti eljárás felfüggesztése csak legfeljebb három évre engedélyezhető, és ezért 2016-ban lejár, ha nem fogadják el a területvédelem megfelelő tartós szabályozását.

51 — A szakvélemény 39–40. oldala.

52 — Lásd a fenti 126. pontot.

53 — Lásd a fenti 55. pontot.

V – A költségekről

146. Az eljárási szabályzat 138. cikkének (1) bekezdése alapján a Bíróság a pervesztes felet kötelezi a költségek viselésére, ha a pernyertes fél ezt kérte. Részleges pernyertesség esetén azonban a felek a 138. cikk (3) bekezdése alapján viselik saját költségeiket. Bár túlnyomórészt Görögország a pervesztes, a Bizottság fontos jogalapjai azonban nem vagy csak részben megalapozottak. Ezért mindkét félnek magának kell viselnie a költségeit.

VI – Végkövetkeztetések

147. Mindezek alapján azt javasolom, hogy a Bíróság a következőképpen határozzon:

1) A Bíróság engedélyezi bizonyítékként a görög államtanácsnak 2015. április 8-i, a Bizottság által 2015. június 16-án benyújtott szakvéleményét.

2) A Görög Köztársaság megsértette a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló, 92/43/EGK irányelv 6. cikkének (2) bekezdését, valamint 12. cikke (1) bekezdésének b) pontját, mivel a „kyparissiai dűnék” („Θίνες Κυπαρισσίας”, Natura 2000-Code GR2550005) területen

   – engedélyezte 2010-ben házak építését Agiannakinál és további, 2006-ban épített házak használatát, valamint azáltal, hogy fenntartja három ház engedélyezését Vounakinál,

   – nem korlátozta oly módon az utak használatát, hogy megakadályozza a terület károsítását és a *Caretta caretta* tengeri teknős jelentős megzavarását párosodás közben, a természetmegőrzési területen a vasúttal párhuzamos összeköttetést alakított ki vagy legalábbis engedélyezett Kalo Nero és Elaia között, valamint engedélyezte a természetmegőrzési területen utak aszfaltozását,

   – nem hajtotta végre megfelelően a „vadkempingezésre” vonatkozó tilalmat,

   – nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bárok üzemeltetését,

   – nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a parti bútorok bérbeadását és a pallóval borított utak kialakítását,

   – nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjain a fényszennyezést, valamint

   – nem korlátozta megfelelően a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjai mentén a halászatot.

3) A Görög Köztársaság megsértette a 92/43 irányelv 6. cikkének (3) bekezdését, mivel 2012-ben a „kyparissiai dűnék” területén engedélyezett három nyaralót Vounakinál anélkül, hogy azt megelőzően, figyelembe véve az e természeti terület védelmével kapcsolatos célkitűzéseket, megfelelő vizsgálatot folytatott volna e terv hatásait illetően.

4) A Görög Köztársaság megsértette az élőhelyirányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) és d) pontját, mivel 2006-ban ház építését engedélyezte Agiannakinál a *Caretta caretta* tengeri teknős párzási partjainak közelében.

5) A Görög Köztársaság megsértette a 92/43 irányelv 12. cikke (1) bekezdésének b) és d) pontját, mivel nem fogadta el a *Caretta caretta* tengeri teknős „kyparissiai dűnék” természetmegőrzési területen való védelméről szóló teljes jogszabályi keretet.

6) A Bíróság a keresetet ezt meghaladó részében elutasítja.

7) Az Európai Bizottság és a Görög Köztársaság maga viseli saját költségeit.